
ŠEVČENKO I NJEGOŠ - KNJIŽEVNOST I IDENTITET

Stevan Konstantinović

The literary work of Taras Shevchenko and Petar II Petrović Njegoš was the introduction for the creation of modern national identities of Ukrainians and Montenegrins. They started their works from different individual positions. Shevchenko started from the social bottom, as a slave –peasant whose talent, before he bought his own freedom, was a property of his landlord just like he was himself. Njegoš was at the very top of the social hierarchy, but in relation to the community both of them were people in function of the starting point in forming collective identity. Their literary work was the source of cultural struggle for the freedom of collectivities which include identity and theory – there is still a dilemma imposed by the society, but not by their work.

Na pomen dvojice velikana svetske književnosti Tarasa Ševčenka i Petra II Petrovića Njegoša, prve konotacije koje njihovo delo i životi prizivaju u svesti potomaka su zaokruženost opusa i konačnost posledica koje su delo i životna praksa proizveli. Ševčenkovo i Njegoševo književno delo ali i vizuelizovani odrazi njihovih likova su postali nacionalne ikone, superznaci oba kolektiviteta, no, posledice koje nastaju i traju mnogo godina posle njihovog fizičkog nestanka a koje

proizilaze iz njihovog stvaralačkog opusa, nisu konačne niti jednoznačne.

U oba slučaja, odnosno, i Ševčenko kao i Njegoš, svojim književnim stvaralaštvom u identitetskom aspektu proizveli su kao prve vidljive posledice po upotrebu jezika u zvaničnoj komunikaciji. Ševčenko je svojim književnim delom stabilizovao ukrajinski jezik, učinio ga prepoznatljivim u porodici slovenskih jezika i time mu je obezbedio pravo na trajanje do današnjih dana. Njegoš je svojim delom dodatno udaljio jezik naroda od ruskoslovenske crkvene i prakse tadašnjih građanskih institucija, a u aktuelnoj savremenosti njegovo delo može poslužiti kao osnova za stvaranje još jednog jezičkog standarda iz štokavske osnove.

U oba slučaja od jezika do drugih izraza prepoznavanja, savremenost je nametnula identitetsko pitanje vezano za teritoriju na kojoj se identitet prostire. Kada je o uticaju stvaralaštva Tarasa Ševčenka reč, onda je osnovna dilema da li je Ukrajina identitet ili teritorija, da je identitet rasprostrt samo na delu zemlje i države pod tim imenom, a većina prostora ima drugi identitet, koji ili toleriše postojanje ukrajinskog, ili i dalje ide putem tradicije njegovog negiranja i nasilnog potiranja. Situacija u vezi sa Njegoševim nasleđem je takođe specifična. Utemeljen u prostoru i duhovnosti Crne Gore, odgovorni državnik, borac za njeno oslobođenje i emancipaciju, crkveni velikodostojnik pravoslavne crkve, zagovornik i pristalica Karadžićeve reforme srpskog jezika i pisma, i još mnogo toga, sada je njegovo delu u situaciji da bude preispitivano i mereno aršinima aktuelnosti. Gde i kome više pripada Njegoševa ostavština: državnom i nacionalnom identitetu Crne Gore ili srpskom identitetu? Tačnije, kao i u slučaju Ukrajine, i u slučaju Crne Gore prepoznatljivo je pitanje koje glasi: da li je Crna Gora teritorija ili je identitet? Da li je Ukrajina Malorusija sa većinskim ruskim i manjinskim ukrajinskim identitetom? Da li

je Crna Gora teritorija sa konglomeratom identiteta među kojima je primaran srpski i time crnogorski nema pravo na postojanje, ili je crnogorski identitet autohtoni i taj koji teritoriji Crne Gore daje smisao i pravo na postojanje? Odgovor će dati intenzitet želje i snaga bratskog zagrljaja, koji često ume biti bolan i kada je reč o Ukrajini, kao i o Crnoj Gori.

Istorijski gledano, to nije novo pitanje, sa njime su se mnogi pre Ukrajinaca i Crnogoraca susretali, a ni danas Ukrajinci i Crnogorci nisu usamljeni u toj dilemi, a odgovori na to pitanje vrlo često su zavisili i zavise od snage argumenata, i još više – od argumenta snage kako duhovne, tako i one sadržane u definiciji standardnog jezika austrijskog lingviste Jošue Fišmana po kome je standardni jezik onaj jezik iza koga stoje bajoneti. Tako je i sa sveukupnim identitetom i teritorijom na kojoj je on rasprost.

Književnost i jezik, identitet i teritorija, duhovnost i institucije, sve to treba još i još čitati, kako u delu Ševčenka i Njegoša, a ono još više u tumačenjima njihove ostavštine. Značaj pojedinca i pojedinačnog stvaralaštva za stabilizovanje kolektiviteta, posebno je čitljiv na primerima Ševčenka i Njegoša, pojedinačno ali i uporedno.

1.

Ševčenkov put do ukrajinske nacionalne ikone, započeo je 1814. godine. Rođen je kao kmet – sebar, rob, vlasništvo svoga feudalca, ali izabranik sa talentom za slikanje, koji ga je doveo do lične slobode, kupljene novcem svojih prijatelja slikara. Da je ostao na kičici i paleti bio bi upamćen kao prestonički slikar; u Ermitražu ili Tretjakovskoj galeriji imao bi svoje mesto, u kućama bogatih prestoničkih ljudi bili bi izloženi njegovom rukom oslikani njihovi portreti, imao bi porodicu, decu i sve ukupno gledano - pristojan život.

Nekoliko napisanih stihova, pohvale i nagovor da nastavi da piše, odveli su ga u lični ponor, kako duše, tako i fizičkog

stradanja a sve zbog izrečenog zahteva za slobodom, sada ne za svojom ličnom, već slobodom naroda iz koga je potekao. Po sramotnoj logici da čim čovek izgovori reč *sloboda*, kao po pravilu odmah ima onih koji mu slobodu uskrate, stave mu bukagije na ruke i noge i povez preko usta, pa je najveći deo svog života Ševčenko proveo u robijašnicama uz zabranu da piše. Jedna jedina Ševčenkova knjiga – „Kobzar“, postala je nacionalna Biblija Ukrajinaca, priručnik i uputstvo kojim putem treba ići do vlastitog uništenja, kojim putem treba ići do ostvarivanja prava na ukrajinski nacionalni identitet.

Ukrajina u stvaralaštvu Tarasa Ševčenka je mitski prostor kojim dominira simbolika nadgrobničkih humki, lutajućih duša, crnih vrana, starih hrastova. Tako je pevao o Ukrajini koju je video. Zlatno doba, izgubljeni raj video je u prošlosti i pevao o njemu uz nadu da će biti obnovljen u budućnosti. Ako su prošlost i budućnost prostor raja, onda je savremenost za Ševčenka prostor konflikta i disharmonije. Istorija i mit se prepliću u njegovoj poeziji i načelo istinitosti ako je u skladu sa narodnom dušom prihvatljivo je i tamo gde istorije nema. Takva istorija se ne može proveravati. Oplemenjena mitom ona je neproverljiva, ona postaje metaistorija. Na okupu je drži kozačka etika, etika seoskog stanovništva kao pokretačka sila takve istorije o kojoj je Ševčenko pevao. Na njenim marginama su siromaštvo i samoća, tuđina i neprijatelj; nostalgija i tuga za rodnim krajem; žalost zbog minule mladosti a motiv sudbine gospodari nad svim tim. U tom, u suštini folklornom modelu, svoju funkciju našli su i tipični likovi nesretnog kozaka, ostavljene devojke, uboge sirotice; kao i stereotipi zlog gospodara, fanatičnog jezuita, škrtog Jevrejina; zatim idilične slike seoske kuće sa vrtom, itd.

Ševčenkovo viđenje Ukrajine, najpreciznije odredio je Julijan Tamaš, rekavši da se Ukrajina u Ševčenkovoj poeziji približila moralnom idealu utopijske zajednice marginalnih i ugnjetanih

ljudi a njihovim patnjama Ukrajina je pročišćena. Krivicu za izgon iz raja Ševčenko pripisuje Moskaljima, kojima pomažu prodane duše ukrajinskog plemstva i činovnička vlast. Ugnjetavanje jednom mora prestati, Ukrajina se jednom mora obnoviti, a Ševčenko određuje sebi ulogu proroka koji se svome narodu obraća u ime i glasom Boga.

Mesijanizam Tarasa Ševčenka imao je i još uvek ima ograničene domete, a ograničavajući faktori ostali su isti ili slični kao i u njegovo vreme. Opojnost njegovih stihova i danas nadahnjuje.

2.

Njegoš je imao drugačiju životnu ulogu i društvenu poziciju u odnosu na Ševčenka. Nalazio se na vrhu društvene lestvice crnogorskog društva a u delu koje Crnogorci smatraju svojim biblijskim tekstem, u „Gorskom vijencu“, manje je bio mističan a više naturalistički realističan pevajući o fatumu identitetske podvojenosti Crne Gore, koja je prati do današnjih dana.

Svet mita kod Njegoša je uvod u realističku priču o podeļjenoj Crnoj Gori. Istorijsko-mitsko tumačenje situacije u kojoj je Crna Gora „Gorskog vijenca“, je elaboriranje kosovskog mita. Nema pomena o zlatnom dobu pre Kosovske bitke ali ni nastanka rajskog doba u bliskoj budućnosti. Njegoš je živeo u sinhroniji, a uzroke muke i čemera vidi u Božjem gnevu zbog sukoba među vlastelom, što je kao posledicu imalo promenu identiteta kako versko-nacionalnog, tako i promenu načina života, kada *postadoše lafi ratarima*. Crnu Goru, Njegoš je definisao kao prostor azila za one koji to nisu učinili. No, to ih nije poštedelo ukupnih procesa i identitetske podvojenosti. Povodljivost, želja da se bude nešto drugo, nešto bolje, nešto veće od onoga što Crnogorci jesu, najviše ga je plašila.

Interesantno je da Njegoš dalje od mita ne ide u pevanju o srpskom identitetu Crnogoraca. Verska pripadnost u „Gorskom vijencu“ jedina je odrednica identiteta, koja se prostire dalje od crnogorskih planina. Sve ostalo je posvećeno elaboriranju identiteta koji nastoji da se nametne svim Crnogorcima; oslanjanje na argumente izvan Crne Gore i pozivanje na identičnost i bratstvo u koje neuprosečeni treba da se uliju kao u veću reku na zajedničkom putu ka moru na kome manji gubi svoje ime i obeležja.

Matrica identiteta koji se nameće a koju je Njegoš fiksirao izgleda ovako:

Centar iz koga se natura identiteski obrazac je: *zemaljsko veselje, kupa meda, gora šećera, banja slatka ljudskog života, tu se vile u šerbetu kupaju, to je svečeva palata, istočnik sile i svetinje.*

Zajedništvo je ratovima potvrđeno: *Nijesmo li braća i bez toga, u bojeve jesmo li zajedno?*

Potreba za uprosečavanjem manjih prema većima: *Manji potok u viši uvire, kod uvora svoje ime gubi, a na brijeg morski obojica.*

Jedini odgovor, bez mitskog začina, koji Crnogorci daju na ponudu promene karaktera bića ogleda se u sledećim stihovima:

*Zemlja mala, odasvud stiješnjena,
S mukom jedan u njoj ostat može
Kakave sile put nje zijevaju,
Za dvostrukost ni mislit ne treba!*

Svest da samo jedan identitetski obrazac može održati Crnu Goru stabilnom i da to zavisi jedino od odlučnosti Crnogoraca da ga očuvaju i učvrste, Njegoš iskazuje i stavom prema Zapadu, koji bi po logici stvari trebao imati razumevanja za potrebu samoodržanja Crnogoraca. No, slika koja odande dolazi je takva da Zapad obeća i više od onoga što ga se moli a odmah

nakon toga sve zaboravlja; da Zapad ima mehanizme kontrole vlastitih podanika razvijene do perfekcije; da suprostavljanje vlastima na Zapadu biva drastičnije kažnjavano od onoga što Zapad misli da se dešava u Crnoj Gori i njenom okruženju.

Pesnik epohe romantizma, Njegoš je proročki opevao fatum svojih savremenika i potomaka: identiteski raskol je u temeljima Crne Gore i lak je pokretač patnje, bola i smrti. Preispitivanja ispravnosti i moralnosti brzog uprosečavanja su monolozi slepih, što se u etičkom kodeksu Crnogoraca najčešće podvodi pod jalovi moralizam ili čak kukavičluk.

Zaključak

Potomci Ševčenkovog identitetskog obrasca čitavog prošlog kao i na početku ovog veka imaju razloga da se pitaju da li su njihove žrtve bile nužne. Zar nije bilo lakše prihvatiti bratski zagrljaj i biti periferija, krajina, ruskog identiteta? Koliko bi bilo manje spaljenih sela u građanskom ratu? Koliko bi manje intelektualaca bilo streljano? Da li bi ih zaobišao „holodomor“? Koliko bi manje bilo „zekova“ u GULAG-u? Za koliko miliona duša bi bila manja ukrajinska dijaspora u Kanadi, Americi, Evropi, Australiji? Zar je moguće da je jedna knjiga, Ševčenkov „Kobzar“, izazvala toliki vrtlog nesreće, patnje i smrti? I što je još gore – kraj se tome još uvek ne vidi.

Njegoševi potomci u odnosu na Ukrajinke jedino su u prednosti što statistika brojevima izraženih stradalnika na svom kraju ima manje nula. Sve ostalo je toliko slično, posebno spremnost u istrajavanju u patnji zarad legitimisanja pred sobom i Bogom, da se pitam da li je reč o istom narodu, ili da li su Njegoš i Ševčenko dva imena jedne iste osobe, koja je gotovo istovremeno živela na dva različita a slična mesta?

Literatura:

- *Antologija ukrajinske poezije 16–20. veka*, priredila Ljudmila Popović, Banja Luka, 2002.
- Grabović G, *Шевченко як мифотворець*, Київ, 1991.
- Đurić V, *Njegoševa poetika*, Matica srpska, Srpska književna zadruga, Beograd, Novi Sad, 1969.
- Tamaš J, *Ukrajinska književnost između Istoka i Zapada*, Prometej, Ruske slovo, Novi Sad, 2002.